

DINKO RADIĆ
IGOR BORZIĆ

DOI: 10.21857/moxpjhznwm
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 9.VIII.2023.
Prihvaćeno: 18.X.2023.

PRIKAZ LOVA NA HELENISTIČKOJ POSUDI IZ NEKROPOLE GRADINSKOG NASELJA KOPILA NA OTOKU KORČULI

Istraživanje kasnoželjeznodobne nekropole gradinskog naselja Kopila kod Blata na Korčuli pružilo je uvid u mnoge aspekte života tamošnje otočne zajednice, koja se sve više pokazuje kao aktivan sudionik mnogih društveno-gospodarskih događanja koja su zapljusnula istočni Jadran tijekom posljednjih nekoliko stoljeća prije Krista. Osim arhitektonski još uvijek jedinstveno organizirane nekropole, sadržaj njezinih višestruko korištenih, očito obiteljskih grobnica sugerira populacijski vrlo brojnu i organiziranu zajednicu iznimnih materijalnih mogućnosti iščitanih putem količinski brojnih i tipološki raznovrsnih grobnih priloga. Među njima prevladavaju keramički konzumentski predmeti, i to isključivo importirani iz bližih i daljih helenističkih središta, posebice susjedne Ise. Upravo je u njoj podrijetlo i u radu obrađene posude lokalne varijante keramike tipa Gnathia iz 2. st. pr. Krista. Od mnogih sličnih pronađenih na nekropoli i u konkretnoj Grobnici 1/N2 izdvojena je zbog ugraviranog motiva lova na jelena/košutu. Osim tipo-kronološke obrade posude, u radu se koristi prilika za postavljanje pitanja o kontekstu i ideji nastanka spomenute scene lova, posredstvom analognih situacija s mnogo širih prostornih i vremenskih okvira, izražavajući dvojbu o njezinoj svjetovnoj ili pak duhovnoj komponenti.

Ključne riječi: otok Korčula, gradina Kopila, kasno željezno doba, helenizam, nekropola, lov, religija, simbolika / *Keywords: island of Korčula, Kopila hillfort, Late Iron Age, Hellenism, necropolis, hunt, religion, symbolic*

Otkriće nekropole gradinskog naselja Kopila (sl. 1) umnogomu je unaprijedilo poznavanje kasnog željeznog doba ne samo otoka Korčule, već i čitavog južnodalmatinskog akvatorija.¹ Svojom specifičnom i jedinstvenom prostornom organizacijom te prepoznatim elementima pogrebnog rituala ona je pokazala kako je ovdašnja zajednica uz očitu tradicionalnu okrenutost ilirskom identitetu bila širom otvorena i helenističkim utjecajima.²

To jednim dijelom dokazuje i za ovu priliku izabrani nalaz, posuda s u grafitu izvedenim prikazom lova, pronađena u Grobnici 1 Nukleusa 2, istraženoj 2018. i 2019. godine (sl. 2).³ Sama grobnica ima nepravilan potkovasti oblik dimenzija 6,60 x 8 m. Njezine vanjske konture čini od većih pravokutnih kamenih blokova izgrađeni, metar visoki suhozidni prsten, s čije se unutrašnje strane nalaze kameni nasip s još jednim površinski posloženim prstenom te središnje pozicionirana grobna komora. Potonja ima nepravilan

1 O historijatu te aktualnostima istraživanja s bibliografijom vidjeti kod Radić, Borzić 2017a: 39–45; Borzić 2022: 93–107.

2 Radić, Borzić 2017b: 139–143.

3 O grobnici vidjeti kod Borzić 2022: 101–104.

Sl. 1. Zračna snimka nekropole gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli (Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, snimak: L. Bogdanić) / Fig. 1. Aerial photograph of the necropolis of the hillfort settlement Kopila on the island of Korčula (Department of archaeology, University of Zadar, photo: L. Bogdanić)

ovalni oblik dimenzija 3,50 x 2,30 m s relativnom dubinom od čak 2 m. Istraživanjima je utvrđeno da je riječ o višestruko sukcesivno korištenoj grobnici, i to u razdoblju od druge polovice 4. pa sve do sredine 1. st. pr. Krista. Iako antropološka analiza još nije završena, količina ljudskih, pretežno dislociranih inhumiranih osteoloških nalaza i iznimno brojni prilozi, koje čini preko 300 keramičkih posuda, zatim velika količina nažalost loše očuvanih primjeraka željeznih kopalja i noževa, čak i na dnu položena ilirska kaciga, te stakleni, jantarni i metalni dijelovi nakita i odjeće, sugeriraju da je veliki broj odraslih pripadnika ovdašnje zajednice obaju spolova svoj životni ciklus završio upravo u ovoj grobnici. Po navedenim parametrima ona u potpunosti odgovara drugim grobnicama do sada istraženima na ovoj nekropoli.⁴

Posuda o kojoj je ovdje riječ pronađena je u okviru arbitrarno izdvojene stratigrafske jedinice 5a sačinjene od nakupine mahom keramičkih posuda koncentriranih na istočnom kraju grobnice. Morfološki je riječ o predmetu s koničnom stopom, kratkom cilindričnom nogom, trbušastim tijelom i izvijenim obodom, koji zajedno s ostalim elementima odaje dojam potpunog S profiliranja (sl. 3). Ručke nažalost nisu sačuvane, no one su morale biti postavljene ili horizontalno ili vertikalno podno oboda. To bi posudu odredilo skifom ili kantarom te putem morfoloških i tehnoloških odlika pridodalo opusu isejskih ergasterija upućenih na proizvodnju lokalne stolne keramike helenističkog tipa, i to okvirno gledajući u razdoblju druge polovice 2. st. pr. Krista.⁵ Zanimljivo je da se tipološke analogije mogu vidjeti u brojnim primjercima s crnim⁶ ili, kao što je slučaj s ovim konkretnim predmetom, s crvenkastim premazom⁷.

4 Usp. Radić *et al.* 2017.

5 Općenito o isejskoj keramici tipa Gnathia vidjeti kod Miše 2015.

6 Usp. Miše 2015: 148–149, Cat. no. 161–164; Radić *et al.* 2017: 154–155 (Kat. br. / Cat. no. 1/6).

7 Usp. Radić *et al.* 2017: 154–155 (Kat. br. / Cat. no. 1/7); Ugarković 2019: 108, Sl. 141. Općenito o crvenopremazanoj helenističkoj keramici na prostoru istočnog Jadrana vidjeti Miše 2015: 59–60; Ugarković 2019: 107–109.

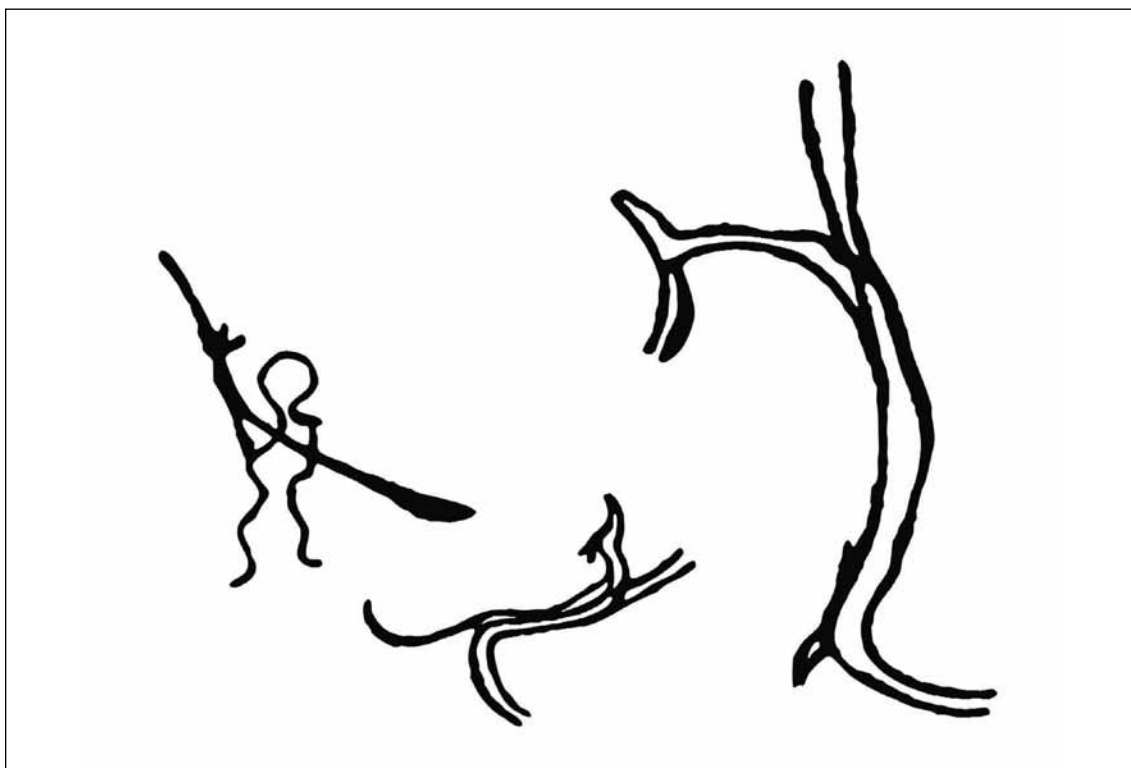
Sl. 2. Grobnica 1 Nukleusa 2 nekropole gradinskog naselja Kopila (Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, snimak: L. Frlan) / Fig. 2. Tomb 1 of Nucleus 2 of the hillfort settlement Kopila (Department of archaeology, University of Zadar, photo: L. Frlan)

Naravno, puko tipološko, kronološko i provenijencijsko određenje posude nije razlog njezina izdvajanja iz mase sličnih i identičnih keramičkih priloga iz ove i ostalih kopilijanskih grobnica, a koju uzgred rečeno za sada čine kasnokanoški i isejski primjerci keramike tipa Gnathia, te različiti oblici crno, sivo i smeđe premazane helenističke, pretežito stolne keramike.⁸ Ono pak leži u činjenici što je na njezinom trbuhu urezivanjem, dosta jednostavno, ali realistično prikazana scena lova (sl. 3; sl. 4). Na lijevom dijelu scene je dijelom oštećen siluetni prikaz figure lovca, s anatomski jasno izraženom glavom, uzdignutom desnom rukom, koničnim trupom i nogama raširenih stopala. Određenje ove figure kao lovca argumentira u desnoj ruci držeće koplje s vrlo realistično prikazanim listolikim vrškom. Koplje, očito prikazano u trenutku bacanja, usmjereno je prema životinji u trčućem bijegu. Njezino izduženo tijelo s kratkim repom te dugim vratom i oštrom njuškom na uskoj glavi s jasno istaknutim izdancima (visoke uši ili kratki rogovi?) neodoljivo podsjećaju na košutu ili mladog jelena. Između dva krajnja lika, dakle lovca i lovine, jasno se vidi prema lovini usmjeren prikaz manje trčće životinje s dugim repom, izduženom njuškom i kratkim ušima, koja se po svemu sudeći mora poistovjetiti s psom. Njegovo pozicioniranje daje izvjesnu simetričnost čitavoj kompoziciji, koja je uz to i nadsvođena ravnom, lagano prema gore zakošenom crtom urezanom odmah podno vrata posude.

8 O keramičkim nalazima s Kopile vidjeti kod: Borzić 2017: 61–84; 2020: 363–376.

Sl. 3. Skif s motivom lova iz Grobnice 1 Nukleusa 2 (Centar za kulturu Vela Luka, snimak: I. Kolovrat)
/ Fig. 3. Skyphos with a hunting scene from the Tomb 1 of Nucleus 2 (Culture center, Vela Luka, photo: I. Kolovrat)

Sl. 4. Crtež prikaza lova sa skifa iz Grobnice 1 Nukleusa 2 (izradio: I. Kolovrat) / Fig. 4. Drawing depicting the hunt on the skyphos from the Tomb 1 of Nucleus 2 (drawing: I. Kolovrat)

Tehnička i stiljska svojstva crteža dozvoljavaju nam biti sigurnima kako u slučaju ovog grafita nije riječ o izvornom ukrasu posude, nego o naknadnoj intervenciji lokalnog, najvjerojatnije kopilijanskog “umjetnika”. Površina posude korištena kao medij za “crtanje” grafita zabilježena je za sada u još pet slučajeva na materijalu s Kopile, konkretno onom iz dječje Grobnice 1 Nukleusa 1.⁹ Ipak, kod svih njih grafiti se dovode u vezu s isticanjem slova grčkog alfabeta, H (eta), O (omikron), Δ (delta), Θ (theta) i Γ (gama), a njihovo se tumačenje može promatrati ili kroz prizmu proizvodnog procesa samih posuda na kojima su istaknuti (praćenje serijacije proizvodnje?) ili, što je možda atraktivnije za pomisliti, kroz prizmu korištenja grčkog pisma u jednoj indigenoj sredini kakva je bila ona kopilijanska. No to je tema za neka buduća razmišljanja, a ovdje zaključno ističemo kako navedeni grafiti sadržajno, dakle, nisu ni približno scenski kompleksni kao na ovdje tematiziranoj posudi. Očito je kako je “umjetnik” točno znao što želi prikazati, a nezahvalan medij, čvrsta i glatka površina posude, iziskivao je korištenje oštre i čvrste alatke, npr. igle ili vrha noža, što upućuje na određeno iskustvo, čak i putem detalja, npr. lista koplja ili glave psa, i potpunu predanost zadatku. Sigurni potezi ruke, naglašena graciozna izduženost životinjskih likova i snažna ekspresija scene lova svjedoče o umjetničkoj zrelosti autora. Kao laici usudili bismo se reći da je on u potpunosti uspio prikazati napetost trenutka koji prethodi izbacivanju koplja i energiju lovljene životinje koja se skokom pokušava spasiti, što među ostalim upućuje i na umjetnikovo osobno iskustvo, vjerojatno i sudjelovanje u sličnom lovu.

I upravo u posljednje rečenom leži temelj glavne dvojbe na koji način tumačiti ovaj prikaz – treba li ga idejno maksimalno pojednostavniti i poistovjetiti sa životnim afinitetima i uspjesima pokojnika uz kojeg je priložena ovako oplemenjena posuda ili ga pak uzdići u izraženija i dublja simbolička značenja. Željeznodobna kopilijanska zajednica je sasvim sigurno dio svojih prehrambenih potreba zadovoljavala lovom.¹⁰ Dosadašnja fokusiranost na istraživanje nekropole naselja nije rezultirala osteološkim materijalom životinjskog podrijetla koji bi pružio uvid u njegovu strukturu i time napravio distinkciju između zastupljenosti domaćih uzgojnih i divljih lovnih životinja. No, da su se među onim potonjim znale naći i životinje iz porodice jelena svjedoči jedan perforirani očnjak (tzv. *grandle*), najvjerojatnije nošen kao dio ogrlice priložene u sklopu dječje Grobnice 7 Nukleusa 1 (sl. 5).¹¹

Sl. 5. Privjesak od jelenjeg zuba iz Grobnice 7 Nukleusa 1 nekropole gradinskog naselja Kopila (Centar za kulturu, Vela Luka, snimak: D. Radić) / Fig. 5. Deer tooth pendant from the Tomb 7 of Nucleus 1, from the necropolis of the hillfort settlement Kopila (Culture center, Vela Luka, photo: D. Radić)

9 O grobnici vidjeti kod: Radić *et al.* 2017: 152–159. O grafitima vidjeti kod: Čače *et al.* 2022: 230–235 (Cat. no. KO 2–7).

10 Preliminarna izvješća o prehrambenim navikama ovdašnje zajednice temeljenima na analizi zubiju vidjeti kod: Marić *et al.* 2022: 49–60.

11 O Grobnici 7 Nukleusa 1 više pročitati kod: Borzić 2022: 97–99; Eterović Borzić, Borzić 2022: 344–353.

Sukladno specifičnom kontekstu grobnice namijenjene ukopu isključivo djece neonatalne dobi, značenje ovog privjeska može se odrediti apotropejskim, a ne trofejnim karakterom, dakle jednim od inače uvriježenih za iste nalaze s mnogih arheoloških lokaliteta, čak i onih na samom otoku Korčuli. U tom se smislu primjerice mogu spomenuti gornjopaleolitički slojevi obližnje Vele spile. Tada, krajem pleistocena, zbog hladnije klime i znatno niže razine mora otok Korčula je bio brdovita uzvisina u Velikoj jadranskoj ravnici, a jelen je među svim lovnim životinjama sudjelovao s udjelom od čak tri četvrtine. Deseci tisuća osteoloških ostataka otkrivaju lovnu sezonalnost, selektivan pristup lovinu, i to s obzirom na spol i dob plijena, zatim način mesarenja i mnoge druge detalje.¹² U sloju Vele spile datiranom oko 16.000 godine pr. Kr. nađena je životinjska figurica napravljena od pečene zemlje. Zbog oštećenja ne možemo biti sigurni na koju se životinju odnosi, ali s obzirom na udio jelena u prehrani vjerojatno je riječ o najstarijem prikazu te životinje u ovom dijelu svijeta.¹³ Tijekom mezolitika, zbog promjene klime dolazi do transgresije, odnosno razina mora se podiže, Korčula postaje otok, a nekadašnji pašnjaci nestaju.¹⁴ Klima postaje slična današnjoj, a promjenom reljefa ljudska populacija je primorana prilagoditi se oskudnijim resursima i okrenuti moru kao njihovom izvoru. Kopneni lov ne zamire, no udio jelena u odnosu na sitnije životinje (srnu, lisicu, zeca i dr.) rapidno opada. U špilji Žukovici na istočnom dijelu Korčule među odredljivim životinjskim ostacima jelen je zastupljen s 4,1%, odnosno samo s dvije jedinke.¹⁵ Za vrijeme neolitika, eneolitika i ranog brončanog doba jelen je konstantno zastupljen u prehrani stanovnika Korčule, ali zbog dominacije stočarstva broj ulovljenih jedinki je malen. U neolitičkim naslagama Žukovice evidentirani su ostaci samo dviju jelenjih kosti ili tek 0,3% od odredljivih ostataka, a pripadale su vjerojatno jednom jelenu.¹⁶ O jelenu na Korčuli tijekom ovdje interesnog željeznog doba ima razmjerno malo podataka, a oni se svode na već iznesen nalaz očnjaka s Kopile, no to mora biti plod iznimne neistraženosti ovog razdoblja otočne povijesti. Da bi se to potvrdilo dovoljno se osvrnuti na okolni prostor i podsjetiti kako su indigeni, ilirski, dakle željeznodobni nazivi pojedinih dalmatinskih otoka proizašli upravo iz imena ove životinje. To je primjerice Brač, koji svoje ime najvjerojatnije duguje ilirskoj riječi za jelena – *bhrento*,¹⁷ ili pak južnodalmatinske otočne skupine Elafita, imena nedvosmisleno vezanog uz latinsku riječ za jelena – *elaphus*.¹⁸ Indirektno se u tom smislu može spomenuti činjenica da helenistička Isa tijekom 3. st. pr. Kr. kuje seriju novaca na kojima se na reversu pojavljuje jelen,¹⁹ a iznimno bitan podatak jest i da se u helenističkim slojevima susjednog Fara, istina za sada na ograničenom uzorku, jelen pokazuje kao dominantna lovna životinja.²⁰ Kronološki za sada najmlađi trag prisutnosti, a time sasvim sigurno i lova na jelene na Korčuli predstavljaju rogovi odrasle jedinke pronađeni u kasnoantičkoj, pretpostavljenoj skladišnoj prostoriji rimske rustične vile na lokaciji Beneficij–Gudulija, neposredno pored Vele Luke.²¹ Nakon tog vremena pa sve do danas kada jelen više ne obitava na Korčuli, informacije o njemu ne postoje, ne spominju ga ni srednjovjekovni ni novovjekovni izvori, a ne postoji ni jedan topografski podatak koji bi se pozivao na njegovo suvremeno bivstvo na otoku.

U prethodnim redcima su životinje iz porodice jelena, što izravno što neizravno, predstavljene kao lovina. Na taj je način prikaz jelena/košute na posudi s Kopile dove-

12 Miracle, Radović (u pripremi).

13 Farbstein *et al.* 2012.

14 Dean *et al.* 2020.

15 Tomac, Radović 2020: 86.

16 Kovačević, Radović 2020: 64.

17 O etimologiji i antičkim izvorima otoka Brača vidjeti kod: Stančić *et al.* 2004: 42–45.

18 Usp. Skok 1950: 171, bilj. 1; Magaš 2001: 32.

19 Bonačić Mandinić 2021: 267, 273, br. 13 i 14.

20 Ugarković *et al.* 2022: 43.

21 Radić, Borzić (u pripremi).

den u kontekst lovnih aktivnosti koje su pokojniku potencijalno obilježile život. No proučavajući prikaz s posude ne može se zanemariti kako ne samo ova životinja, nego i svi ostali na crtežu istaknuti subjekti (lovac i pas), kao i čitava koncepcija, mogu imati i jače, odnosno dublje simboličko značenje. No, prije no što se upustimo u njihovo navođenje vratimo se na samu posudu, odnosno razlog njezine pojave u grobnici. Pojednostavljeno rečeno skifi/kantari predstavljaju recipijente namijenjene ispijanju tekućine, poglavito vina koje razna društva i religije smatraju supstitucijom božanske krvi, pićem radosti, načinom dosezanja besmrtnosti.²² O njegovoj socijalnoj ulozi u indigenim kasnoprapijenskim društvima obalnog i zaobalnog istočnog Jadrana, pa tako i Korčule, ne zna se mnogo,²³ no činjenica je da ga u kontekstu profane i sakralne²⁴ svakodnevnice te njihova pogrebnog rituala puno lakše prepoznamo tek znatnijom helenizacijom prostora tijekom kasnog željeznog doba, i to putem sve češće, a vremenom i neizostavne pojave amfora i simpozijastičkog posuđa grčko-helenističkog repertoara.²⁵ Kopila je idealan primjer tomu i teško se oteti dojmu da je znatnije inkorporiranje kulture vina u ovdašnju svakodnevnicu, pa time i u pogrebni ritual, rezultat sve tješnjih veza s helenskim zajednicama, prije svega one iz susjedne Ise.²⁶ Tamo je pak štovanje uz vino izravno vezanog Dioniza, prvobitno boga vegetacije, plodnosti i obnavljanja života, prema nekim pričama djeteta Zeusa i Semele, odnosno neba i zemlje, dokazano u središtu eshatološkog poimanja Isejaca.²⁷ Na to primjerice upućuju glava bradatog Dioniza koji sugerira postojanje hrama posvećenog ovom božanstvu,²⁸ ali posebno i zavjetni grobni darovi poput terakotne glave "gozbenika", moguće samog Dioniza, s početka 5. st. pr. Kr.,²⁹ skupine Silena i menada ili pak Dioniza i Arijadne,³⁰ odnosno gotovo pa obvezna pojava simpozijastičkih setova enohoja, olpi i skifa/kantara, u određenim slučajevima s jasno istaknutim simbolima bršljana i vinove loze, koji sugeriraju značajnu ulogu vina, a time i Dioniza u isejskoj funerarnoj gozbi.³¹ Rečeno je da se vrlo sličan skup posuđa u nešto reduciranijem obliku koristio i na Kopili i kod drugih kasnoželjeznodobnih istočnojadranskih zajednica, no nažalost još uvijek nismo u mogućnosti u potpunosti odgovoriti na pitanje koliko je evidentan import helenističkog materijala moguće poistovjetiti s "transferom" tamošnjih rituala, a time i "transferom" vjerovanja, posebice jer o dubljim slojevima vjerskog života istočnojadranskih indigenih zajednicama znamo vrlo malo. U tom smislu valja naglasiti kako se poznavanju dijela istočnojadranske indigene religijske eshatologije na određeni način pokušao približiti B. Gabričević koji je tumačeći ilirske nadgrobne spomenike iz vremena rimske dominacije pretpostavio da razlozi supstitucije glava pokojnikovih likova solarnom simbolikom, često predstavljenom krugom, proizlaze iz u antici raširenog vjerovanja u postojanje djelića "nebeske vatre" u svakom pojedincu. Tražeći poveznicu između Sunca i pokojnika, odnosno između jedva naslućenih religijskih postavki Ilira (ali i drugih indigenih naroda, npr. Kelta) i dobro poznatog grčkog vjerovanja, on je na-

22 Primjerice Timotej 78. godine vino spominje kao Dionizovu krv, dakle isto kao što se u kršćanstvu vino smatra Kristovom krvi. Vidjeti kod Rosso 2012: 237–262. O različitim aspektima uloge vina u klasičnim civilizacijama vidjeti kod Murray, Tecusan 1995.

23 Zaninović 1976: 261–272; Džino 2006: 71–80.

24 U tom sakralnom kontekstu bitno je spomenuti špiljska svetišta u kojima se također pronalaze velike količine lokalnog i importiranog posuđa namijenjenog ispijanju vina pri obavljanju određenih obrednih aktivnosti. Za špilju u Nakovani vidjeti kod Forenbaher, Kaiser 2003: 62–63, a za Vilinu špilju iznad izvora Omble kod Perkić 2021: 75–85.

25 Kukoč 2009: 75–76; Batović, Batović 2013: 48–49; Brajković 2018: 31–63; Miše 2019: 175–185.

26 Borzić 2007: 341–352; Radić, Borzić 2017a: 56–59; 2017b: 139–144.

27 O religiji helenističke Ise i ritualima pokapanja vidjeti kod: Kirigin 1986; Ugarković 2019: 179–200.

28 Gabričević 1968: 52.

29 Nardelli 2000: 41–42, katalog 1.

30 Nardelli 2000: 53–55, katalog 21–24.

31 Kirigin 1985: 91–110; Ugarković 2019: 203–204.

lazi u učenju orfika, odnosno u kultu Dionisa, spomenutog božanstva rasta i obnavljanja života čiji sljedbenici kroz obred ekstatičkog stapanja s božanstvom, pri čemu određenu ulogu ima i vino, stječu mogućnost zagrobnog života.³² Time se logično postavlja pitanje odgovara li takva htonička uloga grčkog Dionisa ulozi nepoznatog nam epihorskog božanstva kojem se trebaju pripisati slična, ali zasigurno znatno elementarnija značenja, što je potencijalno i moglo dovesti do *interpretatio Graeca* kod kopilijanske, a vidjeli smo i mnogih drugih željeznododnih zajednica istočnog Jadrana.

Postavljeno pitanje će zasigurno još neko vrijeme ostati otvoreno, kao što će time ostati otvorenim i pitanje može li se s takvim tumačenjem vjerovanja projiciranog kroz posudu priloženu u kopilskoj grobnici sagledavati i scenski prikaz lova na njoj? Konkretni pozitivan odgovor gotovo je nemoguće dati, no ne mogu se u potpunosti zanemariti ni tako tumačeni slični prikazi na mnogim arheološkim predmetima iz regije i šire, iz vremena prije i poslije datiranja konkretnog kopilijanskog predmeta pronađenog, opet napominjemo, u specifičnom funerarnom kontekstu.

Analizirajući pojedinačno figure na posudi, ona jelena/košute u simboličkom se smislu vrlo često uspoređuje s drvom života, i to zbog cikličnosti otpadanja i rasta rogova, u prijevodu – obnavljanja prirode kroz godišnja doba, pa time i procesa umiranja i ponovnog rođenja.³³ Zar se na bliski način ne tumači i prikaz jelena/košute u starokršćanskoj ikonografiji u kojoj oni piju vodu iz kantarosa i na taj način, sukladno Psalmu 42, predstavljaju dušu koja stremlji Bogu, odnosno katekumene koji žele oprati svoje grijehe u krsnoj vodi jer krštenje predstavlja odbacivanje starog i simbolično novo rođenje, nastanak novog čovjeka?³⁴ I u okvirima pretkršćanskih religija jelen/košuta je životinja usko vezana uz pojedina božanstva kojima se s obzirom na "ingerencije" može pridodati htonični karakter. Takva je u pojedinim inačicama bila i Artemida, čiji se kult snažno promovirao kako u svjetovnom tako i zagrobnom nivou Korčuli susjedne isejske svakodnevnice. Tomu, osim svjetski poznate glave brončanog kipa³⁵ ili pak natpisa s posvetom Artemidi Ferskoj, u prilog svakako ide i nalaz terakotne figurine Artemide Bendis iz isejskog groba s kraja 4. st. pr. Kr.,³⁶ koju se u značenjskom smislu približava božici Hekati.³⁷

Simbolika psa kao središnje pozicionirane figure na kopilijanskoj posudi također je dosta izražena. Ona je nerijetko vezana opet uz zagrobni, odnosno podzemni svijet, jer kao što je pas čovjekov vjerni pratitelj kroz život, ista mu se uloga pridaje i tijekom puta kroz noć smrti.³⁸ Uz to, Kerber s tri pasje glave predstavlja čuvara svijeta mrtvih,³⁹ a kao pas je ponekad prikazivan i Haron, skelar na ulazu u Had, što nedvosmisleno psa prikazuje kao ktonsku, čak i posredničku životinju između dvaju svjetova.

I konačno lovac, opet gledajući pojedinačno, na simboličkom planu označava osobu koja silom oružja iskorjenjuje ono što je divlje, životinjsko u okolini, pa i u samom sebi. Time se njega može poistovjetiti s tragaocem za prijelazom na višu razinu postojanja, što je posebno izraženo tijekom zagrobnog "putovanja".⁴⁰ Bacanjem koplja on se na neki način simbolički povezuje, spaja sa "žrtvom", odnosno s ciljem što bi trebalo rezultirati dosezanjem, odnosno nastajanjem novog.

Svi navedeni prikazi ili simboli na posudi s Kopile smješteni su podno ravne, blago uzlazne ugravirane crte koja može simbolizirati smjer kretanja, odnosno put kojim lovcu

32 Gabričević 1987: 61–62, bilj. 128. O povezanosti funerarne gozbe i Dioniza kod: Kukoč 2009: 90.

33 Chevalier, Gheerbrant 1983: 226.

34 Buzov 1995: 55–86; Jeličić-Radonić: 1998: 112–113.

35 Cambi 2002: 303–310.

36 Nardelli 2000: 48–49, katalog 13.

37 Glučina 2010: 34.

38 Stipčević 1981: 65–66; Chevalier, Gheerbrant 1983: 476–480; Ugarković 2019: 198–199; Bekavac, Klarić 2020: 7–22.

39 Sanader 1998: 104–108.

40 Chevalier, Gheerbrant 1983: 357.

valja poći. Isto tako okupljanje tih motiva podno crte sugerira nužnost njihova scenskog sagledavanja, kojeg je samo na simboličkoj razini, a opet poštujući činjenicu da je riječ o artefaktu priloženom u okviru funerarnog konteksta te opisano simboličko značenje prikazanih motiva, moguće protumačiti kao svojevrsni “duhovni lov”, odnosno duhovni iskorak u ciklusu života i smrti kojeg lovac (pokojnik) uz pomoć psa (posrednika) doseže u jelenu/košuti (cilj – božanstvo, čista duša).⁴¹

Naravno, kako je i ranije već naglašeno, nema dvojbe o simbolizmu cjelokupnog scenskog prikaza s posude, no mora li se taj simbolizam *a priori* vezati uz duhovne sfere, teško je reći. Pitanje se nameće samo po sebi i zbog činjenice da su upravo takve sfere ranije pretpostavljane i isticane za sadržajno dosta slične prikaze s istim akterima na različitim artefaktima neovisnima o vremenu i mjestu nastanka. Ako se fokusiramo samo na jadranski areal, dovoljno je primjerice spomenuti najvjerojatnije ranoželjeznodobne gravure lovaca i jelena na stijenama iz Lipaca iznad Bokokotorskog zaljeva⁴² ili pak sličnu kompoziciju s lokaliteta Tren u Albaniji.⁴³ Scene lova, između ostalog i na jelena, poznate su kao motiv i na situlskoj umjetnosti 6. i 5. st. pr. Kr. na području od južnih Alpa do Padske nizine, Slovenije, posebice Dolenjske i Jadrana, a u okviru koje se lovci pojavljuju ili kao pješaci ili kao konjanici, opremljeni kopljem ili lukom i strijelom u pratnji psa i za koje se u svojim objavama također dvoji idejna navada nastanka tih motiva.⁴⁴ I u klasičnim umjetnostima Etrurije, Grčke i Rima lov je svuda, pa tako i u funerarnom kontekstu, sveprisutna scena, istina često kao dekor vezan uz mitološke priče, ali periodično i s drugačijim, osobnijim konotacijama vezanima uz isticanje socijalnih i karakternih odlika pojedinih osoba, štoviše onih iz najviših klasa društva.⁴⁵ Lov na divljač se u kontekstu tog vremena, zajedno s ratovanjem, smatra aktivnošću kojom se dokazuje hrabrost, sposobnost, dostojanstvo i time aktivistu približava herojstvu, besmrtnosti, što je paravan za prijelaz scene i u duhovnošću nabijenu sepulkralnu ikonografiju.⁴⁶ Na koju je to razinu podignuto, svjedoči primjerice i činjenica da je lov, pa tako i na jelena, prikazan i na jednoj od unutrašnjih konzola Dioklecijanovog mauzoleja.⁴⁷ No, da je riječ o scenskom motivu koji nadilazi antička razdoblja i svoju pojavu u funerarnom kontekstu nastavlja i kasnije, svjedoče primjerice prikazi na srednjovjekovnim nadgrobniim stećcima posebno korištenima na području istočne Hercegovine, srednje Bosne i njima susjednim prostorima. Analizirajući značenje prikazanih simbola na stećcima J. Challet naglašava kako među njima prevladavaju oni predkršćanskog porijekla.⁴⁸ Zanimljivo je da se u toj studiji ističe kako je i kod nas predmetna životinja, jelen, gotovo jedina lovljena životinja, što joj u simboličkom smislu daje posebnu snagu, odnosno postaje očito kako “... simbolika lova na jelene ima neko posebno značenje”. Isti autor ističe ulogu jelena kao mosta između ovog i onog svijeta te u tom smjeru treba promatrati prizore lova u kojima lovina ne pogiba nego se lovac/jelen ponovno rađa i na taj način izbjegava zemaljsku smrt.⁴⁹ Jeleni, pa tako i lov na njih, prikazani su na čak 165 stećaka koji su između ostalog tema rada i I. Mužića, a u kojem se posebno apostrofiraju situacije lovaca pješaka i konjanika, instrumenta lova (koplje, luk i strijela te mač) te činjenica da jelen nikada nije ubijen, što se tumači idejom da on ustvari predstavlja dušu na putu u zagrobni život, odnosno da

41 Chevalier, Gheerbrant 1983: 357–358.

42 Pušić 1966: 187–191; Marković 2006: 259–260.

43 Stipčević 1981: 22.

44 Usp. Preložnik 2013: 19–34.

45 O različitim aspektima pojave i značenja različitih životinja, pa tako i lova, na predmetima antičke Grčke i Rima vidjeti kod Toynbee 1975 i Barringer 2001.

46 O tomu kod Cambi 1998: 85–103.

47 Babić 2023: 257, Fig. 3.

48 Challet 1965: 19–38. O tome i različitim tumačenjima koja naglašavaju i kršćansku tematiku vidjeti i kod: Bešlagić 1982: 339; Vučić 2018: 274.

49 Challet 1965: 28.

scena lova na stećcima nema nikakve veze sa situacijom iz realnog života i da je produkt vjerovanja još pretkršćanskih vremena koje je preživjelo i antiku te putem kasnoantičkog transhumantnog stanovništva na Balkanu, Vlaha, doseglo i kasni srednji vijek.⁵⁰

Sl. 6. Detalj s priloženim helenističkim stolnim posuđem iz Grobnice 1 Nukleusa 2 nekropole gradinskog naselja Kopila (Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, snimak: I. Borzić) / Fig. 6. Detail with attached Hellenistic tableware from the Tomb 1 of Nucleus 2, from the necropolis of the hillfort settlement Kopila (Department of archaeology, University of Zadar, photo: I. Borzić)

Vjerujemo da je i ovih nekoliko opservacija o kontinuumu pojave i simbolike lova kao aktivnosti te jelena kao konkretne lovine dovoljno da opravda našu već nekoliko puta u tekstu naglašenu dvojbu o značenju prikaza na posudi s Kopile. Jednoznačnijem odgovoru, bilo u svjetovnom ili pak suprotnom sakralnom smjeru, prijeći se nekoliko činjenica, naravno uglavnom povezivih s onim potonjim, puno kompleksnijim smjerom. Prije svega ono leži u općenito slabom poznavanju duhovne sfere željeznodobnog indigenog stanovništva istočnog Jadrana, a s obzirom na to i u nemogućnosti uklapanja spomenutog prikaza u njezine okvire. Pokazalo se i da je tema opisanog prikaza svojstvena širokom vremenskom, prostornom i kulturološkom planu, pa je s time nadalje otežano odgonetnuti bi li bila riječ o lokalnom ili "importiranom" aspektu duhovne kulture, ovdje vizualizirane kroz scenu lova. Činjenica je da se populacija Kopile posebno razvija tijekom dinamičnih interkulturalnih prožimanja antičkih i indigenih željeznodobnih zajednica na ovom dijelu Jadrana tijekom posljednjih nekoliko stoljeća prije Krista. To

⁵⁰ Mužić 2009: 315–349.

se materijalno manifestira i kroz očitu iliro-helenističku hibridnost opremljenosti nekropole, a time potencijalno i hibridnost ovdašnjeg pogrebnog rituala, odnosno vjerovanja i uklapanja helenskih pogrebnih običaja u tradicionalno ilirski ambijent. Da je riječ o procesu koji je na Kopili i kasnije bio postojan, svjedoči i za sada jedini incinerirani ukop na nekropoli zabilježen na vrhu dječje Grobnice 7 Nukleusa 1, okvirno datiran u sredinu 1. st. pr. Krista.⁵¹ Evidentno razbijanje stoljećima ukorijenjene prakse inhumiranja svojih pokojnika gotovo je sigurno izvedeno pod vanjskim, najvjerojatnije rimskim utjecajem, čime je još jednom dokazana otvorenost kopilijanske zajednice i puno dubljim promjenama no što je to sama materijalna kultura. S obzirom na to ne bi nas trebala iznenaditi pojava helenističkih, odnosno njima prilagođenih lokalnih religijskih navada, a nazire li se to i u ovdje prikazanom crtežu, teško je sa sigurnošću zaključiti. Neminovno će biti potrebno još nalaza sličnog karaktera da bismo rješenju tog pitanja prišli s više sigurnosti, dublje proniknuli u duhovni život zajednice s Kopile i jasnije razdvojili, koliko je to moguće s obzirom na ispremeženost, profano od sakralnog. Do tada pak pred sobom sa sigurnošću imamo predmet neupitne obrtničke i umjetničke vrijednosti, članovima obitelji pokojnika uz kojeg je priložen sasvim sigurno i duhovne vrijednosti, no je li ona nadograđena i urezivanjem scene lova, tek nam predstoji u potpunosti rasvijetliti.

51 Eterović Borzić, Borzić 2022: 344–353.

LITERATURA / LITERATURE

- Babić 2023 Ivo Babić, Eroti kao lovci na reljefima u poligonalnom zdanju (splitskoj katedrali) u Dioklecijanovoj palači u Splitu / Hunting Eroses on reliefs in the polygonal building (cathedral) in Diocletian's palace in Split, *VAHD* 114 (2022.), 2023., 253–269.
- Barringer 2001 Judith M. Barringer, *The Hunt in Ancient Greece*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 2001.
- Batović, Batović 2013 Ante Batović, Šime Batović, *Helenistički grobovi iz Nadina u okviru V. (zadnje) faze liburnske kulture: građa za povijest Liburna, IV.–I. st. prije Krista / Hellenistic tombs from Nadin as part of the Fifth (last) phase of the Liburnian culture: Materials for the History of the Liburnians, IV–I Century BC*, Arheološki muzej u Zadru, Zadar, 2013.
- Bekavac, Klarić 2020 Silvia Bekavac, Ivan Klarić, Značaj i simbolika psa na sepulkralnim spomenicima Salone, *Ars Adriatica* 10, 2020., 7–22.
- Bešlagić 1982 Šefik Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, IRO "Veselin Mašleša", Sarajevo, 1982.
- Bonačić Mandinić 2021 Maja Bonačić Mandinić, Novac, u: S. Ivčević (ur.), *Vis-à-Vis 200. Arheološka baština otoka Visa, Katalog izložbe u povodu 200. obljetnice Arheološkog muzeja u Splitu*, Arheološki muzej u Splitu, Split, 2021., 264–304.
- Borzić 2007 Igor Borzić, Amfore s gradine Kopila ponad Blatskog polja na otoku Korčuli, *HAnt* 15, 2007., 341–352.
- Borzić 2017 Igor Borzić, Keramički nalazi / Ceramic finds, u: Eterović Borzić, Radić 2017, 61–84.
- Borzić 2020 Igor Borzić, Hellenistic Pottery from Kopila Hillfort's Necropolis (Island of Korčula, Croatia), u: I. Kamenjarin, M. Ugarković (ur.), *Exploring the Neighborhood. The Role of Ceramics in Understanding Place in the Hellenistic World. Proceedings of the 3rd Conference of IARPotHP Kaštela, June 2017, 1st–4th*, Phoibos Verlag, Wien, 2020., 363–376.
- Borzić 2022 Igor Borzić, Aktualnosti s istraživanja željeznodobne nekropole Kopila na otoku Korčuli, *IzdHAD* 34 (2019.), 2022., 93–107.
- Brajković 2018 Toni Brajković, Ritual ukopa na nekropoli Velike Mrdakovice / Burials rituals at the necropolis of Velika Mrdakovica, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 5, 2018., 31–63.
- Buzov 1995 Marija Buzov, Prikaz jelena na ranokršćanskim mozaicima prema srednjovjekovnoj umjetnosti, *ShP*, ser. III, 21 (1991.), 1995., 55–86.
- Cambi 1998 Nenad Cambi, Lov kao ΜΕΓΑ ΗΘΟΣ i ΜΕΓΕΘΟΣ (*Virtus et Dignitas*) antičke carske i sepulkralne ikonografije, u: Cambi, Visković 1998, 85–103.
- Cambi 2002 Nenad Cambi, Glava božice iz Isse (Vis, otok Vis), u: B. Kirigin, N. Cambi, S. Čače (ur.), *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu*, Književni krug, Split, 2002., 303–310.

- Cambi, Visković 1998 Nenad Cambi, Nikola Visković (ur.), *Kulturna animalistika. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*, Književni krug, Split, 1998.
- Challet 1965 Jean Challet, Bogumili i simbolika stećaka, *Naše starine: godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture S. R. Bosne i Hercegovine* 10, 1965., 19–38.
- Chevalier, Gheerbrant 1996 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *A Dictionary of symbols*, Penguin books, Boston, 1996.
- Čače *et al.* 2022 Slobodan Čače, Alan Johnstone, Branko Kirigin, Lucijana Šešelj, *A Corpus of Greek Graffiti from Dalmatia*, Bulletin of the Institute of the Classical Studies, Supplement 146, University of London Press, London, 2022.
- Dean *et al.* 2020 Silas Dean, Marta Pappalardo, Giovanni Boschian, Giorgio Spada, Stašo Forenbaher, Mladen Juračić, Igor Felja, Dinko Radić, Preston T. Miracle, Human adaptation to changing coastal landscapes in the Eastern Adriatic: Evidence from Vela Spila cave, Croatia, *Quaternary Science Reviews* 244, 2020., 106503.
- Džino 2006 Danijel Džino, Delmati. Vino i formiranje etničkog identiteta u predrimskom Iliriku, *VAPD* 99, 2006., 71–80.
- Eterović Borzić, Borzić 2022 Anamarija Eterović Borzić, Igor Borzić, Glass finds from Tomb 7 from the Late Iron Age necropolis of the Kopila hillfort on the island of Korčula, u: G. Lipovac Vrkljan, A. Konestra, A. Eterović Borzić (ur.), *Roman Pottery and Glass Manufactures: Production and Trade in the Adriatic Region and Beyond*, Archeopress publishing Ltd., Oxford, 2022., 344–353.
- Farbstein *et al.* 2012 Rebecca Farbstein, Dinko Radić, Dejana Brajković, Preston T. Miracle, First Epigravettian Ceramic Figurines from Europe (Vela Spila, Croatia), *PLoS One* 2012; 7(7):e41437. doi: 10.1371/journal.pone.0041437. Epub 2012 Jul 24. PMID: 22848495; PMCID: PMC3404104.
- Forenbaher, Kaiser 2003 Stašo Forenbaher, Timothy Kaiser, *Spila Nakovana. Ilirsko sveetišće na Pelješcu / Spila Nakovana. An Illyrian sanctuary on the Pelješac peninsula*, VBZ Zagreb, Zagreb, 2003.
- Gabričević 1968 Branimir Gabričević, Antički spomenici otoka Visa, *PPUD* 17(1), 1968., 5–60.
- Gabričević 1987 Branimir Gabričević, *Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta*, Književni krug, Split, 1987.
- Glučina 2010 Toni Glučina, *Prikazi Artemide/Dijane u antičkoj Dalmaciji*, magistarski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2010.
- Jeličić-Radonić 1998 Jasna Jeličić-Radonić, Starokršćanski figuradni mozaici u Dalmaciji, u: Cambi, Visković 1998, 109–121.
- Kirigin 1985 Branko Kirigin, Zapažanja o helenističkoj nekropoli Isse u: N. Tasić (ur.), *Sahranjivanje pokojnika sa aspekta ekonomskih i društvenih kretanja u praistoriji i antici*, *Materijali* 20, 1985., 91–110.
- Kirigin 1986 Branko Kirigin, *Issa, helenistički grad na Jadranu*, Matica hrvatska, Split, 1986.
- Kovačević, Radović 2020 Nikola Kovačević, Siniša Radović, Gospodarstvo i prehrana kasnoneolitičkih stočara, u: S. Forenbaher, D. Radić, P. T.

- Miracle (ur.), *Špilja Žukovica na Korčuli. Rezultati istraživanja 2013.–2014., sv. 1. Neporemećeni slojevi neolitika i mezolitika*, Centar za kulturu Vela Luka, Vela Luka, 2020., 61–82.
- Kukoč 2009 Sineva Kukoč, *Japodi – fragmenta symbolica*, Književni krug, Split, 2009.
- Magaš 2001 Damir Magaš, Elafitsko otočje, *Geoadria* 6, 2001., 31–55.
- Marić *et al.* 2022 Marina Marić, Dinko Radić, Jelena Dumančić, Marin Vodanović, Minja Birimiša, Davorka Radović, Hrvoje Brkić, Teeth macroabrasion for determination of dental age and diet in the Illyrian population from the Kopila necropolis on the Island of Korčula, Croatia, *Homo – Journal of Comparative Human Biology* 73/1, 2022., 49–60.
- Marković 2006 Čedomir Marković, *Arheologija Crne Gore*, Podgorica, 2006.
- Miracle, Radović (u pripremi) Preston T. Miracle, Siniša Radović, *Hunters, Trappers and Herders at Vela Spila from 15,000 to 7,500 years ago*.
- Miše 2015 Maja Miše, *Gnathia and Other Hellenistic Ware on the East Adriatic Coast*, Archeopress Archaeology, Oxford, 2015.
- Miše 2019 Maja Miše, Drinking wine in Liburnia: Hellenistic ware in the indigenous necropolis Dragišić in Dalmatia, Croatia, u: A. Peignar-Giros (ur.), *Daily life in a cosmopolitan world: pottery and culture during the hellenistic period. Proceedings of the 2nd Conference of IARPotHP Lyon, November 2015, 5th–8th*, Phoibos Verlag, Wien, 2019., 175–185.
- Murray, Tecusan 1995 Oswyn Murray, Manuela Tecusan (ur.), *In Vino Veritas*, British School at Rome, Oxford, 1995.
- Mužić 2009 Ivan Mužić, Vlasi i starobalkanska pretkršćanska simbolika jelena na stećcima, *ShP*, III. ser., 36, 2009., 315–349.
- Nardelli 2000 Bruna Nardelli, Terakotna plastika u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD* 92 (1999.), 2000., 35–123.
- Perkić 2021 Domagoj Perkić, Sveta mjesta i špilje – Vilina špilja iznad izvora Omble / Sacred places and caves – Vilina špilja above the source of the river Ombla, u: I. Janković, I. Drnić, D. Paar (ur.), *Arheologija i speleologija – iz tame podzemlja do svjetla spoznaje / Archaeology and Speleology – From the Darkness of the Underground to the Light of Knowledge*, Katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2021., 75–85.
- Preložnik 2013 Andrej Preložnik, Lovski motivi v situlski umetnosti, *Keria: Studia Latina et Graeca* 15/1, 2013., 19–34.
- Pušić 1966 Ilija Pušić, Praistorijski crteži na stijeni u Lipcima, *GodCBI* IV, 1966., 187–191.
- Radić, Borzić 2017a Dinko Radić, Igor Borzić, Gradinsko naselje Kopila / Kopila Hillfort, u: Radić *et al.* 2017, 35–60.
- Radić, Borzić 2017b Dinko Radić, Igor Borzić, Zaključak / Conclusion, u: Radić *et al.* 2017, 139–146.
- Radić *et al.* 2017 Dinko Radić, Igor Borzić, Anamarija Eterović Borzić, Katalog / Catalogue, u: Radić *et al.* 2017, 148–204.

- Radić *et al.* 2017 Dinko Radić, Igor Borzić, Anamarija Eterović Borzić, Grad mrtvih nad poljem života. Nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli / *The city of the dead above the field of life: necropolis of Kopila hillfort on the island of Korčula*, Katalog izložbe, Muzej antičkog stakla u Zadru, Zadar, 2017.
- Radić, Borzić (u pripremi) Dinko Radić, Igor Borzić, Preliminarni rezultati istraživanja rimskog imanja na lokalitetu Beneficij–Gudulija kod Vele Luke na otoku Korčuli, *Od Kornata preko Velebita. Arheologija sjeverne Dalmacije i Like*, IzdHAD.
- Rosso 2012 Ana Maria Rosso, Beer and wine in Antiquity. Beneficial remedy or punishment imposed by the Gods?, *Acta medico-historica Adriatica* 10/2, 2012., 237–262.
- Sanader 1998 Mirjana Sanader, O tipologiji Kerberovih prikaza u antičkoj umjetnosti, u: Cambi, Visković 1998, 104–108.
- Skok 1950 Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb, 1950.
- Stančić *et al.* 2004 Zoran Stančić, Nikša Vujnović, Branko Kirigin, Slobodan Čače, Tomaž Podobnikar, Josip Burmaz, Arheološka baština otoka Brača, *Brački zbornik* 21, 2004.
- Stipčević 1981 Aleksandar Stipčević, *Kulturni simboli kod Ilira: građa i prilozi sistematizaciji*, Posebna izdanja LIV, ANUBIH, Sarajevo, 1981.
- Tomac, Radović 2020 Goran Tomac, Siniša Radović, Prehrana i lovne aktivnosti mezolitičkih lovaca sakupljača, u: S. Forenbaher, D. Radić, P. T. Miracle (ur.), *Špilja Žukovica na Korčuli. Rezultati istraživanja 2013.–2014., sv. 1. Neporemećeni slojevi neolitika i mezolitika*, Centar za kulturu Vela Luka, Vela Luka, 2020., 83–101.
- Toynbee 1975 Jocelyn Mary Catherine Toynbee, *Animals in Roman life and Art*, Cornell University Press, Ithaca NY, 1975.
- Ugarković 2019 Marina Ugarković, *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identiteti i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi na otoku Visu, I/1*, Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju u Zagrebu, Split–Zagreb, 2019.
- Ugarković *et al.* 2022 Marina Ugarković, Ana Konestra, Matina Korić, Antone-la Barbir, Eduard Visković, Arheološko istraživanje u Ulici Ivana Pavla II. (tzv. parcela Lupi) u Starome Gradu na otoku Hvaru (2021.) / Archaeological excavations on Ivana Pavla II Street (the so-called Lupi plot) in Stari Grad on the island of Hvar (2021), *AIA XVIII*, 2022., 35–62.
- Vučić 2018 Edita Vučić, *Kasnosrednjovjekovne nekropole stećaka zapadne Hercegovine*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2018.
- Zaninović 1976 Marin Zaninović, Iliri i vinova loza, *GodCBI XIII/11*, 1976., 261–272.

SUMMARY

Hunting scene on a Hellenistic vessel from the necropolis of the Kopila hillfort settlement on the island of Korčula

The necropolis of Kopila's hillfort settlement (**Fig. 1**) has shown through its specific spatial organization and recognized features of the funerary ritual that the local community, in addition to its obvious traditional focus on Illyrian identity, was also wide open to Hellenistic influences. This is supported by the discovery of vessel with an incised hunting scene. It was found in Tomb 1 of Nucleus 2 (**Fig. 2**), a place where a large number of adults of both sexes was buried over several centuries. Numerous grave goods (over 300 ceramic vessels, a large amount of iron spears and knives, an Illyrian helmet, and glass, amber and metal parts of jewelry and clothing) date this tomb from the second half of the 4th century to the mid-1st century BC.

The vessel in question is a product of the Hellenistic *ergasteria* of Issa and can be assigned tentatively to the second half of the 2nd century BC. Its uniqueness consists in the deer hunting scene that was incised on its belly (**Fig. 3; Fig. 4**). Considering the theme of this image and the context of the find, the question arises as to how one could interpret it. Should it be conceptually simplified and identified with the life activities (or: interests, pursuits) of the deceased next to whom it was deposited, or should it be given more profound symbolic meanings in view of what it shows?

Deer hunting on the island of Korčula dates back to the earliest times of human settlement, as the osteological remains from the Paleolithic, Mesolithic and Neolithic deposits in the cave sites of Vela spila and Žukovica have demonstrated. Unfortunately, there are no later prehistoric indicators, because of the unexplored nature of the sites. Nevertheless, the scene presented here and the find of a pierced deer grandel as a pendant on a necklace from the children's Tomb 7 at Kopila (**Fig. 5**) testify to the importance of this activity in the everyday life of the local community.

Furthermore, when studying the depiction from the vessel, it cannot be ignored that not only the deer, but also all the other prominent subjects in the drawing (the hunter and the dog), as well as the whole concept, can have a deeper symbolic meaning. The vessel itself, on which the drawing is engraved, i.e. the skyphos/kantharos, represents a receptacle intended for drinking liquid, especially wine, which various societies and religions consider a substitute for divine blood, a drink of joy, a way to achieve immortality. Little is known about its social role in the indigenous late prehistoric societies of the coastal eastern Adriatic and its hinterland, including Korčula, but the fact is that it is much easier to recognize it in the context of everyday life and funerary rituals only with the significant Hellenization of the area during the Late Iron Age through the increasingly frequent, and over time, inevitable occurrence of amphorae and symposium vessels of the Greek Hellenistic repertoire. Kopila is an ideal example of this, and it is difficult to avoid the impression that the greater incorporation of wine culture into local everyday life, and thus also into the funerary ritual (**Fig. 6**), is the result of ever closer ties with Hellenic communities, above all those from neighboring Issa, where the worship of Dionysus (even in a funerary context) is very well attested. This logically raises the question of whether such a chthonic role of Greek Dionysus corresponds to the role of an unknown epichoric deity to whom similar, but certainly much more elementary meanings should be attributed, which could potentially lead to an *interpretatio Graeca* regarding the community of Kopila, but also about many other Iron Age communities of the eastern Adriatic.

Analyzing the figures on the vessel individually, that of the deer/hind is often compared to the tree of life in a symbolic sense, due to the cyclical shedding and growth of antlers, in translation, the renewal of nature through the seasons and thus the process of death and rebirth. The symbolism of the dog as a centrally positioned figure on the Kopila vessel is also quite pronounced. It is often related to the afterlife, that is, the underworld, because just as a dog is a man's faithful companion throughout life, the same role is assigned to it during the journey through the night of death. And finally, the

hunter, again looking individually, on a symbolic level could represent a person who, by force of arms, destroys what is wild and animalistic in the environment and in himself. In this way, he can be identified with the searcher for the transition to a higher level of existence, which is especially pronounced during the afterlife "journey". Likewise, the gathering of these motifs under the line suggests the necessity of their scenic observation. It can only be interpreted on a symbolic level, while respecting the described symbolic meaning of the depicted motifs and the fact that it is an artifact placed in a funerary context, it is possible to interpret it as a kind of "spiritual hunt", that is, spiritual growth in the cycle of life and death that the hunter (deceased) experiences with the help of a dog (intermediary) in a deer/hind (goal – divinity, pure soul).

The question is, of course, whether this symbolism must *a priori* be linked to the spiritual spheres, but the fact is that they are also emphasized for quite similar depictions with the same actors on different artifacts, regardless of the time and place of creation, both in prehistory and protohistory, as well as in antiquity when game hunting, together with warfare, was considered an activity that proves courage, ability, and dignity, and thereby brings the protagonist closer to heroism, immortality, which is a screen for the transition of the scene to sepulchral iconography imbued with spirituality. Furthermore, it is a scenic motif that also appears later, for instance, in a funerary context on medieval tombstones used especially in eastern Herzegovina, central Bosnia, and neighboring areas.

These few observations about the continuity of the appearance and symbolism of hunting as an activity and deer as a specific game animal suffice to justify our considerations about the meaning of the depiction on the vessel from Kopila, the center of a community that very clearly demonstrates extremely pronounced dynamics of intercultural flows in the central Adriatic area in the last centuries BC.

Translated by Marija Kostić

